

مهاجرت در لبنان؛ فرصت یا تهدید؟

لبنان کشوری است که به‌رغم داشتن آب و هوای مدیترانه‌ای و جاذبه‌های توریستی خاص خود با عنایت به پیشینه تاریخی غنی (همچون حضور یونانیان، رومی‌ها، فنیقی‌ها و ایرانیان در دوران باستان)، تعدد مذاهب و همگرایی خاص مذهبی در کنار نوعی قومیت‌گرایی قبیله‌ای، متأسفانه شاهد بالاترین رشد مهاجرت در منطقه بوده به نحوی که بر اساس آمار غیر رسمی چهار میلیون و نهصد هزار نفر جمعیت این کشور در داخل لبنان، حدود ۹-۱۶ میلیون نفر از نیروی انسانی کاری خویش را به عنوان مهاجر در خارج از خاک خود دارد. بر اساس تحقیقات و آمار غیر رسمی به‌دست آمده لبنانی‌های مهاجر در کشورهای مختلف از جمله آمریکای شمالی، مرکزی و جنوبی، اروپا و اخیراً کشورهای خلیج‌فارس زندگی می‌کنند. گفته می‌شود فقط در برزیل بیش از ۸ میلیون لبنانی و در آرژانتین بیش از یک میلیون لبنانی به فعالیت‌های اقتصادی مختلف مشغول هستند. پتانسیلی فعال که نه تنها می‌تواند در تحولات داخلی لبنان به عنوان آرایی خاموش تأثیرگذار باشد بلکه به‌عنوان باب‌الفتح تعلق جمعیتی این کشور با دنیای خارج از خود نیز به حساب آید. تأثیر این نیروی خاموش را در آخرین انتخابات مجلس لبنان در تاریخ ۲۰۰۹/۶/۷ شاهد بوده‌ایم.

طرح موضوع

به‌خصوص مسیحیان و اهل تسنن به خارج از لبنان مهاجرت نمایند.

ضعف حکومت‌های مرکزی لبنان و عدم توان ارائه خدمات لازم به اتباع لبنانی مهاجرت نموده به خارج از این کشور و عدم ممنوعیت تابعیت مضاعف در قوانین لبنان، باعث شده است که عمده مهاجران لبنانی ضمن حفظ تابعیت لبنانی خود، چندین تابعیت خارجی نیز کسب نمایند. این در حالی است که بسیاری از مهاجرین لبنانی در موارد مختلف، حسب مورد از تابعیت غیر لبنانی خود استفاده می‌نمایند. بارزترین نمونه آن در خلال جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه لبنان اتفاق افتاد که طی آن ۱۹۰۰۰ لبنانی با گذرنامه استرالیایی و تقریباً همین تعداد با گذرنامه کانادایی از بندر بیروت خارج گردیدند.

به دلیل وجود بحران‌های سیاسی، نظامی و امنیتی مستمر در لبنان که از سال ۱۹۷۵ آغاز و تاکنون ادامه داشته است و طی آن شاهد شروع جنگ‌های داخلی، اشغال سرزمین‌های جنوب لبنان توسط اسرائیل، وجود تعداد زیادی از آوارگان فلسطینی و مشکلات حاشیه‌ای و جمعیتی آن، درگیری‌های طایفه‌ای و به‌طور خلاصه جنگ قدرت میان احزاب و در آخرین مورد نیز جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه لبنان بوده‌ایم و متعاقب آن جنگ داخلی سال گذشته این کشور میان نیروهای موافق و مخالف دولت سنیوره، سبب بروز احساس عدم امنیت گردیده و عدم وجود آینده‌ای روشن در لبنان باعث شده است که سالانه حدود ۷۵ الی ۱۰۰ هزار نفر از اقشار مختلف لبنان

در آمریکای شمالی و جنوبی، اروپای غربی، کشورهای عربی و کشورهای دیگری در آفریقا و استرالیا بوده است. گفته می‌شود در این برهه به دلیل نقش اساسی مسائل اقتصادی سمت و سوی مهاجرت بیشتر کشورهای عربی دارای نفت را نشانه رفته بود، به طوری که حجم جابجایی پول‌ها، در استقامت و مقاومت لبنانی‌ها مشارکت داشت.

آمارهای متفاوت مهاجرین

درخصوص تعداد دقیق مهاجرین لبنانی و شهرهایی که مهاجرت نموده‌اند آمار و ارقام قابل اعتمادی وجود ندارد و در آمارهای غیررسمی از ۹ میلیون تا ۱۶ میلیون نفر ذکر شده است. اما اعتقاد جاری بر آن است که تعداد مهاجرین لبنانی رقمی بالغ بر ۱۱ میلیون نفر است. این درحالی است که جمعیت ساکن در لبنان از حدود ۵ میلیون نفر تجاوز نمی‌کند.

همچنین آمار دقیقی برای کسانی که پس از جنگ‌های داخلی از سال ۱۹۹۰ تاکنون از لبنان مهاجرت نموده‌اند در دسترس نمی‌باشد. در این میان روزنامه الانوار آمار مهاجرین را در بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۵ حدود ۶۰۰ هزار نفر ذکر نموده است. مجله اقتصادی فرانسه زبان LE COMMERCE DULERANT نیز تعداد مهاجرین را از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۹۵ حدود ۷/۸۶۶/۰۰۰ نفر بیان می‌کند.

مهاجرت از لبنان در واقع از نیمه قرن نهم میلادی آغاز گردیده و در ادوار مختلف نیز با فراز و نشیب‌های متعددی روبرو بوده است و می‌توان فرار و مهاجرت از لبنان را در اوضاع اقتصادی این کشور جستجو نمود. بعضی از محققین علوم اجتماعی لبنانی معتقدند، مهاجرتی که از یک قرن و نیم گذشته در لبنان به وقوع پیوسته است بی‌سابقه بوده و از بارزترین خصوصیات و مزایای آن این است که متأسفانه تعداد مهاجرین چندین برابر ساکنین لبنان می‌باشد. اولین مراکز مورد توجه مهاجرین لبنانی، مصر و آمریکا بوده است. جنگ جهانی اول و مصیبت‌ها و گرسنگی‌هایی که همراه آن آمد سبب گردید یک چهارم ساکنین مناطق جبل لبنان به خارج از این کشور مهاجرت نمایند. با شروع قیمومیت فرانسه بر لبنان مهاجرت کاهش یافت اما از اواسط دهه بیست مجدداً رو به افزایش گذاشت. پس از پایان جنگ جهانی دوم و از زمان استقلال لبنان در سال ۱۹۴۳ تا سال ۱۹۷۷ که تاریخ شروع جنگ‌های داخلی لبنان است مهاجرت همچنان ادامه داشته و این بار سمت و سوی مهاجرت به سوی کشورهای صادرکننده نفت تغییر می‌یابد. در خلال جنگ‌های داخلی (۱۹۷۵-۱۹۹۰) مهاجرت سرعت و شتاب زیادی گرفت و شامل حدود ۳۰ درصد لبنانی‌ها گردید و مقصد مهاجرت، تعداد بسیاری از کشورها

توزیع جغرافیائی لبنانی‌ها در خارج از کشور (میلیون نفر)

کشورهای خلیج فارس	آرژانتین	برزیل	آمریکای شمالی (کانادا و آمریکا)
۰/۳۵	۱	۸	۵/۳

است). لکن متأسفانه پس از مواجهه کشور با بحران اقتصادی حاد و کاهش نرخ رشد و افزایش بیکاری، تعداد

تعداد مهاجرین در پی جنگ‌های داخلی و در خلال سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۴ به حدود ۴۸/۰۰۰ نفر کاهش یافته است (تاکنون لبنان شاهد کاهشی این‌چنینی نبوده

کسانی که به دنبال کسب درآمد و آینده‌ای بهتر اقدام به مهاجرت نمودند افزایش یافت.

در حال حاضر لبنان بالاترین میزان مهاجرت را در جهان داراست و بر اساس نظر یکی از اساتید دانشگاه لبنان به نام دکتر عصام نورالدین، از ۱۵ میلیون جمعیت لبنان حدود ۱۱ میلیون لبنانی در سرتاسر جهان سکونت داشته و خارج از لبنان زندگی می‌کنند. مطالعات سازمان جهانی مهاجرت نیز بر این امر اشاره دارد که لبنان در مقایسه با میزان جمعیت آن از لحاظ کثرت مهاجرت، حائز رتبه اول در جهان است. این گزارش همچنین اعلام می‌دارد که بالغ بر ۶ میلیون لبنانی در برزیل اقامت دارند و حدود ۶ میلیون نیز در آمریکای شمالی و سایر کشورهای آمریکای جنوبی ساکن می‌باشند. در این میان در اروپا، آفریقا و کشورهای عربی خصوصاً کشورهای خلیج فارس نیز حدود نیم میلیون مهاجر لبنانی سکونت دارند. در مقابل این روند، کشور لبنان بیشتر نیروی کار مهاجر وارداتی خود را از کشورهای مصر و سوریه تأمین می‌نماید، هر چند موج بازسازی لبنان پس از جنگ داخلی سبب جذب تعدادی از مهاجرین لبنانی که دارای تابعیت مضاعف بودند به لبنان و اقامت آنان در لبنان گردید لکن این امر تأثیری بر روند مهاجرت از این کشور نداشته است.

گزارشات کنونی حکایت از آن دارد که حدود ۴۰/۰۰۰ نفر از لبنانی‌های مقیم لبنان دارای تابعیت مضاعف کانادایی، ۳۰/۰۰۰ نفر دارای تابعیت فرانسوی و ۲۰/۰۰۰ نفر دارای تابعیت آمریکایی هستند. اطلاعات آماری جمعیتی که در دست است و توسط وزارت امور اجتماعی لبنان تهیه گردیده است اشاره به آن دارد که بین سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۴ تعداد مهاجرین از لبنان سالیانه حدود ۴۴/۰۰۰ نفر بوده است. این میزان در سال ۲۰۰۵ افزایش یافته و بین ۶۰ تا ۶۵ هزار نفر در سال رسید و بالاترین حد آن نیز در خلال

جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه لبنان در تابستان سال ۲۰۰۶ می‌باشد. این رشد فزاینده و تصاعدی در تعداد مهاجرین به صورت طبیعی سبب گردیده است که میانگین سالمندان در لبنان افزایش یافته و در مقابل تعداد جوانان کاهش یابد.

براساس تحقیق مرکز مطالعات جمعیتی لبنان در دانشگاه سیده لویزه، تأثیر جنگ ژوئیه ۲۰۰۶ بر مهاجرت باعث گردیده است که ۶۰/۵ درصد از لبنانی‌های مقیمی که در این تحقیق مورد بررسی آماری قرار گرفته‌اند عنوان دارند مایل به مهاجرت هستند و ۸۰ درصد از کسانی که به مهاجرت بلی گفته‌اند دارای مدرک فوق لیسانس می‌باشند. وی تأکید می‌نماید که ۶۸/۴ درصد از علاقمندان به مهاجرت، جنگ ژوئیه را دلیل تصمیم به مهاجرت خویش دانسته‌اند. از این میان در پاسخ به دلیل مهاجرت، ۳۹/۳ درصد عنوان داشته‌اند که جهت تضمین آینده خویش مهاجرت خواهند نمود و ۲۵/۳ درصد نیز علت مهاجرت خود را وضع بد سیاسی در لبنان بیان داشته‌اند. در خاتمه این گزارش می‌افزاید که مهاجرت کانون‌های خانوادگی افزایش یافته است و شامل خانواده‌هایی می‌گردد که دارای یک یا دو فرزند می‌باشند و این مهاجرت شامل همه طوایف گردیده و مختص به طایفه خاصی نیست. براساس این گزارش هر چند مهاجرت از میان مردان آغاز شده، لکن مهاجرت زنان نیز روندی صعودی داشته.

مهاجرت گروه‌های سنی

در بررسی دیگری که توسط دکتر علی فاعور از مهاجرت جوانان صورت پذیرفته بر این نکته اشاره دارد که بین سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰، حدود ۳۵۰ هزار نفر از جوانان لبنان مهاجرت نموده‌اند و بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ حدود ۲۱۰ هزار تن از جوانان و در خلال جنگ ژوئیه ۲۰۰۶ اسرائیل علیه لبنان نیز ۱۲۰ هزار تن از جوانان لبنانی از این کشور مهاجرت نموده‌اند. این بررسی انتظار دارد که میزان

توزیع جمعیتی ساکنین لبنان تغییر یافته، به نحوی که میزان ساکنین زیر ۱۵ سال از ۳۱/۱ درصد در سال ۲۰۰۶ به ۲۴/۷ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یابد و میزان جمعیتی لبنانی‌های دارای ۶۵ سال سن به بالا نیز از ۷/۲ درصد در سال ۲۰۰۶ به ۸/۱ درصد در سال ۲۰۲۱ افزایش یابد و خاطر نشان می‌سازد که کاهش تعداد کودکان طی ۲۵ سال اخیر، به کاهش میانگین تکفل خانواده به نسبت نیروی کار از ۶۳ درصد در سال ۱۹۹۶ به ۴۹ درصد در سال ۲۰۲۱ خواهد انجامید. همچنین مهاجرت فزاینده، پایگاه جمعیتی جوانان را از ۱۹ درصد در ۱۹۹۶ به ۱۷ درصد در ۲۰۲۱ تقلیل خواهد داد.

بررسی مذکور همچنین کاهش میانگین ولادت، با بیش از ۹۰۰۰ مولود تا ماه آوریل سال ۲۰۰۰ به کمتر از ۷۰۰۰ مولود در ماه مشابه سال ۲۰۰۵ را نشان می‌دهد. همچنین به دلیل مهاجرت جوانان، نسبت مجرد میان خانم‌ها بالا رفته و سن ازدواج نیز افزایش یافته است. مطالعه مذکور اشاره می‌نماید که متوسط حجم خانواده از ۴/۶ نفر در سال ۱۹۹۶ به ۴/۳ نفر در سال ۲۰۰۴ کاهش یافته است.

البته شرایط مهاجرت نیز در حال حاضر آنچنان که سابق بوده است آسان نیست و شروط مهاجرت بسیار سخت شده و اعطای ویزای مهاجرت به عنوان پناهنده سیاسی به لبنانی‌ها متوقف شده است. هر چند امنیت بعد از توقف جنگ‌های داخلی افزایش یافت اما روند مهاجرت ادامه داشته و در حال حاضر مهاجرت به سمت کانادا و استرالیا و ایالات متحده آمریکا متمرکز گردیده است. مسأله مهم این است که اکثر مهاجرین را نخبگان علمی و دانشگاهی لبنان از قبیل مهندسی و پزشکان تشکیل می‌دهند.

عمده مهاجرین لبنانی در بخش تجارت بین‌الملل به‌خصوص ارتباطات، بانکداری و بازرگانی فعالیت دارند و

عمدتاً با کشور خویش ارتباطات نزدیک کاری دارند. علقه و علاقه عشیره‌ای نیز سبب گردیده است که سالانه تعداد زیادی از این جمعیت مهاجر برای بازدید و دیدن اقوام و نزدیکان خود به لبنان سفر نمایند.

مهاجرت نخبگان

آقای دکتر بطرس لبکی یکی از اساتید دانشگاهی لبنان می‌گوید، بیش از نیمی از مهندسی که از دانشگاه آمریکایی بیروت فارغ‌التحصیل گردیده‌اند اکنون در خارج از لبنان به سر می‌برند. (یعنی ۲۴/۳ درصد از مجموع مهندسی که منتسب به سندیکای مهندسان در سال ۱۹۸۲ بوده‌اند) این امر نشان دهنده آن است که عمده مهاجرت‌ها شامل مردان و قشر تحصیل کرده لبنانی می‌باشد و عمده جمعیتی که نمی‌تواند مهاجرت نماید جمعیت با سطح تحصیلات متوسط است.

حسب آمار و اظهارات مقامات عالی‌رتبه مسیحی، بعد از جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه لبنان فقط حدود ۲۰۰ هزار نفر از مسیحیان که به‌خاطر جنگ از کشور خارج شدند، هنوز بازنگشته‌اند. خارج شدن افراد باسواد و تحصیل کرده و قشر کارآمد و توانای لبنان، آثار بسیار منفی در داخل لبنان بر جای گذاشته که جامعه لبنان شدیداً با آن دست به‌گریبان است.

به نظر می‌رسد که مهاجرت از لبنان تبدیل به معضلی ملی برای این کشور شده است. همچنین مشاهده می‌شود که مشکلات سیاسی که راه حل ملی در لبنان ندارند بیشترین و مهمترین دلیلی است که سبب توجه جوانان به مهاجرت گردیده است. مشکل مهاجرت جوانانی که دارای توانایی‌های زیاد و تحصیلات عالی هستند شدت یافته و لبنان را تهدید به خالی شدن از مهمترین شاخصه‌ها یعنی نخبگان خود می‌نماید.

مهاجرت و تأثیر آن بر اقتصاد

به نظر می‌رسد جمعیت مهاجر لبنان به یکی از منابع درآمد ملی این کشور تبدیل شده است. تنها در سال ۲۰۰۵، مبلغ حدود ۵ میلیارد دلار حواله‌های بانکی لبنانی‌های مقیم خارج از کشور به بانک‌های داخلی لبنان حواله گردیده و تقریباً همین مبلغ نیز به صورت نقد توسط خودشان در سفر به لبنان وارد این کشور شده است.

قابل ذکر است سالانه حدود ۵۰۰ میلیون دلار درآمدهای شرکت‌های بین‌المللی بازرگانی لبنانی به لبنان حواله می‌گردد. همچنین مهاجرت لبنانی‌ها خود باعث شده است که بسیاری از شرکت‌های بین‌المللی چندملیتی عمده همکاران خویش را از میان لبنانی‌های مقیم خارج و مسلط به چند زبان استخدام نمایند.

اعتبارات بانکی لبنانی‌ها در خارج از کشور نیز با استناد به صورت حساب پرداخت‌های سال ۲۰۰۶ حدود ۲۵/۸

درصد تولید ناخالص ملی را تشکیل می‌دهد. حجم این اعتبارات بالغ بر ۵/۶ میلیارد دلار گردیده است. اما لبنان کشوری نیست که فقط دریافت‌کننده اعتبارات بانکی (حواله‌های بانکی) باشد، بلکه صادرکننده اعتبارات بانکی نیز هست، به طوری که کارگران خارجی در لبنان مبادرت به صادر کردن ۴/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۶ به خارج از این کشور نموده‌اند و این میزان برابر ۱۹/۵ درصد تولید ناخالص ملی است. به همین ترتیب نیز خانواده‌های لبنانی‌های مهاجر، حدود ۴۰ میلیارد دلار از سال ۱۹۷۵ تاکنون برای تهیه مایحتاج فرزندان مهاجر خود در خارج از کشور هزینه و حواله نموده‌اند.

توزیع جغرافیایی مهاجران لبنانی به خارج نیز خود گویای توان فعالیت‌های بین‌المللی جمعیت مهاجر لبنان در تمام نقاط دنیا است.

جدول حواله بانکی لبنانی‌های مهاجر (میلیارد دلار)

۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۱	۲۰۰۰	۱۹۹۹	۱۹۹۸
۴/۵	۴	-	-	۲/۳	۱/۴	۱/۴	۱/۲

جایگزینی خلاً موجود نیروی انسانی خلاق و جوان در ساختار اجتماعی لبنان برای شیعیان فراهم نماید و این امر نه تنها می‌تواند زمینه اختلاط بیشتر فرهنگی شیعه با سایر طوایف را فراهم آورده، بلکه نهایتاً می‌تواند بر توزیع جغرافیایی طوایف لبنانی نیز تأثیرگذار بوده و به عنوان پایانی بر مرزبندی‌های تصنعی طایفه‌ای بیگانگان در لبنان تلقی گردد. این امر نیازمند برنامه‌ریزی و درایت کافی رهبران طایفه شیعه است و نایستی فرصت بدست آمده را تبدیل به تهدیدی برای جوانان شیعه لبنانی نمود.

نظام‌الدین گل‌حسینی

اداره گذرنامه و روادید - وزارت امور خارجه

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد که حل منطقی تمام موارد فوق جز با لغو طایفه‌گری سیاسی و ریشه کن کردن فساد و فراهم نمودن محیط سیاسی و اقتصادی و اجتماعی مناسبی که قادر به جذب استعدادهای بالای جوانان لبنانی باشد میسر نخواهد بود.

در خاتمه باید اذعان داشت که مهاجرت فی نفسه می‌تواند به عنوان یک فرصت و یا تهدید تلقی گردد و نوع نگرش و برخورد هر کشور با عارضه مهاجرت، در تبدیل آن به تهدید و یا فرصت نقشی اساسی بازی می‌کند. به نظر می‌رسد با عنایت به نوع نگرش دینی بر مسأله مقاومت در طایفه شیعه لبنان، مهاجرت می‌تواند فرصت مناسبی را در

منابع:

-Lebanese Republic Presidency Of The Council Of Ministers' Central Administration For Statistics' Statistical Yearbook 2007.

-Press Of Notre Dame University' Lebanese Emigration Research Center' The Impact Of The Summer 2006 War On Migration in Lebanon: Emigration' Remigration' Evacuation' A Preliminary Study by Guita G.Hourani' October 2006.

- مراجعه شود به سایت www.bornaiei.com ، مهاجرت در لبنان